

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (ПІВ) В УКРАЇНІ

У статті йдеться про необхідність використання регіональних інноваційних центрів з метою протидії порушень у сфері прав інтелектуальної власності

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства проблеми охорони ПІВ виходять на перший план і стають вже не просто юридичним чи комерційним питанням, але набувають характеру політичної проблеми, що загрожує національній безпеці та вимагає стратегічних підходів до її вирішення. Ці проблеми частково розглядаються як вітчизняними так і закордонними науковцями. Зокрема, Н.Теслею, Т.Едісоном, Р.Столменом, О.Власюком, А.Мокієм, В.Жаровим, Д.Середою. Проте, недостатньо повно розкриваються питання щодо практичного втілення існуючих теоретичних напрацювань у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Тому, **метою** написання статті є розробка пропозицій щодо використання регіональних центрів інноваційного розвитку, створення яких запропоноване, зокрема проф.Мокієм, для протидії порушенню прав інтелектуальної власності.

Загалом. процеси інтелектуалізації у світі сягнули надзвичайно високої інтенсивності. На даному етапі у межах світового господарства діють понад 4,5 млн. патентів, крім того, кожен рік подається близько 700 тис. заявок на патентування. У 2005 р. дохід від продажу ліцензій на запатентовані об'єкти склав понад 100 млрд. дол. США, що вдесятеро перевищує показник 1990 р. Важливо зазначити, що на сьогодні вже сформувалася глобальна мережа регулювання охорони ІВ. Очевидно, що за таких умов Україна повинна адаптовуватися до цієї системи у процесі інтеграції у світове господарство, зокрема у світовий інформаційний простір.

Незважаючи на те, що останнім часом Україна значно активізувала свої зусилля у процесі входження у міжнародні структури, що регулюють ринок ІВ і на даний час є учасницею 15 з 26 універсальних міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері, однак, істотною проблемою залишається низький рівень виконання зобов'язань відповідно до міжнародних домовленостей, що ускладнює процес інтеграції України у СОТ, ЄС та інші міжнародні інтеграційні угруповання. У цьому контексті надзвичайно важливим є приєднання України до Євразійської патентної організації, реалізації програм взаємодії з Європейським патентним відомством, Відомством щодо гармонізації на внутрішньому ринку (захист товарних знаків у ЄС).

Загалом система охорони ПІВ в Україні регулюється понад 37 законами та понад 100 підзаконними актами, які розповсюджують свою дію на 16 самостійних об'єктів авторського права у сфері науки, літератури та мистецтва, три види об'єктів суміжних прав, дев'ять видів промислової власності та у сфері захисту від недобросовісної конкуренції. Як видно з таблиці 1, у I кварталі 2006 р. спостерігалось зростання активності у поданні заявок практично на всі об'єкти промислової власності. Так, загальна кількість заявок на винаходи та корисні моделі зросла на 19%, кількість заявок на товарні знаки за національною процедурою зросла на 35%, за Мадридською угодою – на 17 %.

Таблиця 1

Показники надходження заявок на об'єкти
промислової власності

Об'єкти промислової власності	Кількість поданих заявок					2006 р. до 2005 р.(%)
	I квартал 2002	I квартал 2003	I квартал 2004	I квартал 2005	I квартал 2006	
Всього надійшло	6733	7970	7742	8487	10628	125
Винаходи та корисні моделі	2523	2791	2411	2970	3527	119
Промислові зразки	365	517	425	409	485	119
Знаки для товарів і послуг: за національною процедурою за Мадридською Угодою	3845	4662	4906	5108	6616	130
	2582	3223	3361	3490	4726	135
	1263	1439	1545	1618	1890	117

За: [1].

Загальна кількість заявок на винаходи у I кварталі 2006 р. збільшилась порівняно з аналогічним періодом 2005 р. на 8% (рис.1), кількість заявок від національних заявників зростає на 3%, від іноземних заявників за процедурою договору про патентну кооперацію — на 23%, частка заявок від іноземних заявників у загальній кількості заявок на винаходи становила 38% (порівняно з 35% у відповідному періоді 2005 р.).

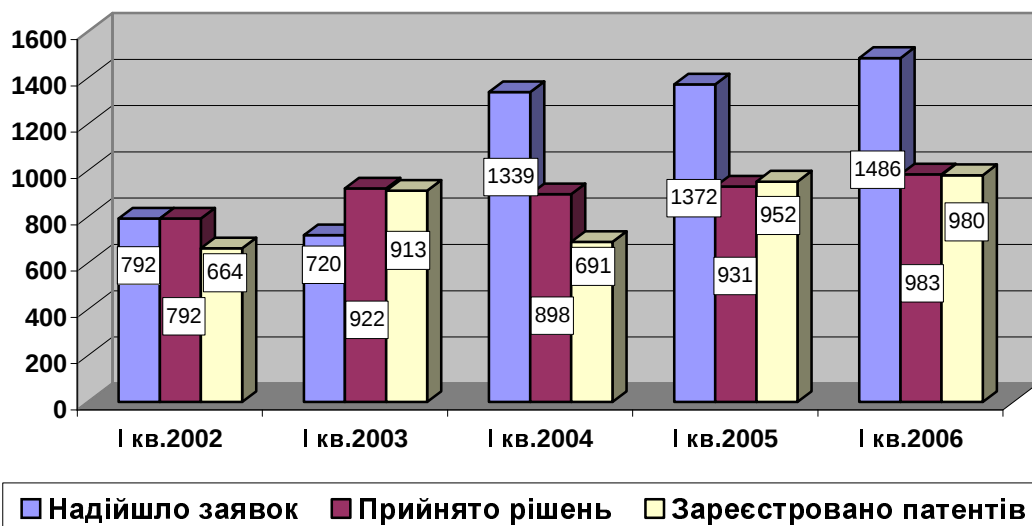

Рис.1. Динаміка надходження та розгляду заявок і реєстрації патентів на винаходи (20-річних). За: [2].

Крім того, продовжують зростати показники розгляду заявок на винаходи. У I кварталі 2006 р. на стадії формальної експертизи було розглянуто 1606 заявок, за 1505 з яких направлені повідомлення про завершення формальної експертизи, за 97 — припинено діловодство, за 4 — прийняті рішення про відмову. Термін розгляду заявок на стадії формальної експертизи становив до 3 місяців, тоді як у I кварталі 2005 р. — 6 місяців. На стадії кваліфікаційної експертизи розглянуто 1158 заявок (порівняно з 1118 у відповідному періоді 2005 р.), прийнято 968 рішень про видачу патентів, 15 — про відмову у видачі, за 175 заявками припинено діловодство. Загальна кількість прийнятих рішень за заявками на винаходи порівняно з I кварталом 2005 р. зросла на 6% (983 проти 931).

В аналізованому періоді також зберігалася тенденція до зростання кількості заявок на корисні моделі (зокрема, кількість заявок від

національних заявників зросла на 27%, від іноземних у 2,3 рази, частка іноземних заявок становить 2,3% від загальної кількості заявок на корисні моделі (рис. 2.).

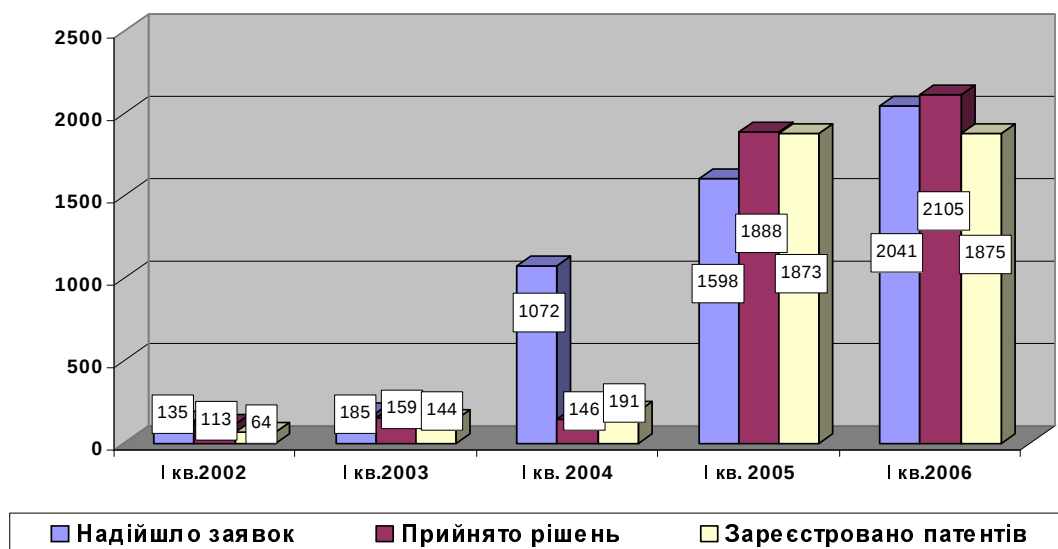

Рис.2. Динаміка надходження та розгляду заявок і реєстрації патентів на корисні моделі. За: [2].

У I кварталі 2006 р. також досить високими є показники розгляду заявок на корисні моделі. Так, розглянуто 2142 заявки на корисні моделі (порівняно з 1908 у I кварталі 2005 р.), прийнято 2101 рішення про видачу патентів, 4 — про відмову у видачі, за 37 заявками припинено діловодство, загальна кількість прийнятих рішень відповідно до заявок на корисні моделі зросла, порівняно з I кварталом 2005 р. на 11% (2105 проти 1901). Важливо зазначити, що в аналізованому періоді зросла також активність як національних, так і іноземних заявників (відповідно на 35% і 23%, рис. 2.9), частка у загальній кількості заявок на товарні знаки становила 16,6 % (проти 18,3%), кількість заявок, поданих за Мадридською угодою зросла на 17% (За: [2]).

Проте, незважаючи на істотне зростання кількісних показників щодо заявок та виданих патентів, варто зазначити, що використання інновацій підприємствами залишається на досить низькому рівні (табл. 2.11). Як бачимо з таблиці 2., питома вага промислових підприємств, що

впроваджували у 2006 р. інновації знизилася з 9,4 у I півріччі 2006 р. до 9,0 у кінці третього кварталу 2006 р.

Таблиця 2.

Інноваційна активність промислових підприємств

	I квартал 2006 року	I півріччя 2006 року	9 місяців 2006 року
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	7,9	9,4	9,0
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	4,8	5,8	6,3
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	677	1234	1663
з них нові види техніки	220	382	537
Впроваджено нові технологічні процеси, процесів	163	355	566
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	78	157	228

За: [1]

Це пов'язано з низькою ефективністю функціонування ринку продуктів інтелектуальної праці через наявність цілої низки проблем, що вимагає невідкладного вирішення. Тенденції у сфері реєстрації та використання ПІВ в Україні залишаються суперечливими і свідчать про недостатню ефективність протидії порушень у цій сфері, що загрожує економічній безпеці держави у стратегічній перспективі. Нестабільність умов для винахідницької та раціоналізаторської діяльності через погіршення матеріально-технічних та фінансових умов, а також через фактичну відсутність захисту ПІВ в Україні обумовила зменшення, порівняно з 1995 р., чисельності винахідників, авторів промислових зразків майже на третину, а кількості підприємств, які приймають участь у створенні та використанні об'єктів промислової власності – вдвічі.

У сукупності проблем щодо охорони ІВ в Україні, як свідчать результати опитування, найгострішими є такі проблеми, як: охорона комп'ютерних програм та баз даних (65,3% опитаних), захист від недобросовісної конкуренції (55,6%), охорона товарних знаків – 52,1% та охорона виробників аудіовізуальної продукції – 50,0%.

На нашу думку, створення в Україні ефективної системи охорони ІВ унеможливлюють, перш за все, недосконалість та протирічність правової

системи нашої країни, а також широко розповсюджене у суспільстві нехтування захистом ППВ, відсутність належного інформаційного забезпечення у сфері охорони ІВ. Разом з тим, навіть серед експертів спостерігається певна недооцінка соціально-економічних наслідків не вирішення проблем охорони ППВ. Характерно, що відповідно до соціологічних опитувань переважна більшість громадян не відносить проблеми охорони ППВ до переліку первинних проблем економічного розвитку України. В умовах обмеженості платоспроможності широких верств населення виникають потужні стимули до купівлі та використання продукції, виготовленої з порушенням ППВ. Майже 70% населення України споживають підроблену продукцію з маркуванням відомих товарних знаків, 42,4% громадян України купують товари за нижчою ціною навіть якщо вони знають про їх фальсифіковане походження. При чому 40% українських споживачів задоволені якістю підроблених товарів. Це вказує на те, що деформація правової культури у значної частки громадян культивується прийнятністю досить низької якості продукції через неплатоспроможність малозабезпечених прошарків населення.

Низькі стандарти захисту ІВ в Україні значною мірою визначаються нестачею кваліфікованих спеціалістів у цій сфері, що вимагає досить великого обсягу специфічних знань. Нажаль, лише з 2000 р. у цьому питанні почали з'являтися певні позитивні зрушення, коли на перший курс Інституту інтелектуальної власності і права були зараховані лише 39 осіб, а на другому курсі продовжували навчання 42 особи. У Харківському міжгалузевому інституті підвищення кваліфікації кадрів за новими напрямками розвитку техніки і технологій при Харківському національному технічному університеті, який готує менеджерів з ІВ, перший випуск спеціалістів ІВ склав лише 39 осіб.

Варто також зазначити, що серед головних передумов недостатнього рівня ефективності охорони ІВ резидентів України за кордоном відповідно до досліджень ЦЕПД ім.О.Разумкова, спеціалісти називають „недостатність

державних коштів на патентування та здійснення реєстраційних процедур за кордоном” (54,8% відповідей експертів), „низький рівень правової культури в країні” (46,6%), „відсутність відповідних знань та інформації щодо порядку захисту ІВ” (45,2%). На „законодавчу неврегульованість в Україні питань трансферу технологій, у т.ч. у випадках виїзду українських спеціалістів на роботу за кордон”, вказують 43,8% опитаних.

Таким чином, можна відзначити наступні не вирішені проблемні та суперечливі позиції у сфері законодавчого регулювання питань охорони ПІВ, що вимагають невідкладного вдосконалення: володіння та управління правами на об’єкти ІВ, що створені за рахунок коштів державного бюджету і загальнодержавних централізованих фондів; колективне управління авторськими і суміжними правами; регулювання ринку ІВ, передача на комерційних засадах прав на об’єкти ІВ; нормативно-правове забезпечення розвитку франчайзингу; трансфер технологій за кордон, що призводить до цільового відбору, часто за заниженою вартістю, українських технологій зі сторони іноземних фірм; правові механізми, які б унеможливлювали подачу заявок на винаходи у зарубіжні країни, оминаючи патентне відомство України, що призводить до неконтрольованого відпливу нових технологій за кордон; захист комерційної інформації підприємств, а також „ноу-хау”; захист відомих товарних знаків, які не вимагають реєстрації: в законах України взагалі не подається визначення цього терміну, а також немає переліку таких знаків; захист фірмових найменувань; оцінка вартості нематеріальних активів; врахування об’єктів ІВ; запровадження ефективнішого захисту наукової ІВ (публікація результатів наукової роботи без посилання на авторів чи несанкціонована їх публікація тощо); охорона раціоналізаторських пропозицій; прогалини в антимонопольному законодавстві, які роблять можливим використання процедур патентування як способу монополізації ринків.

Незважаючи на активізацію зусиль правоохоронних органів щодо захисту ПІВ, загальний рівень правопорушень у цій сфері залишається

досить високим. Це залишається підставою для звинувачень України у низьких стандартах охорони ПІВ. Так, Міжнародний альянс ІВ неодноразово визначав Україну першою у списку країн з низькими стандартами охорони ІВ. Особливо це стосується аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів. За даними Міжнародної федерації виробників фонограм (International Federation of the Phonographic Industry – IFPI), Україна лідирує у Європі за рівнем піратства з показником близько 95% від обсягу ринку. Інша міжнародна організація – Асоціація виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance) у своєму „Звіті про піратство” відносить Україну до десятки „країн-піратів” програмного забезпечення, де вона (поряд з іншими країнами членами СНД) з показником піратства 89% поділяє з Індонезією третє–четверте місце після В’єтнаму і Китаю, випереджуючи Росію.

Загалом, масштаби збитків від порушень ПІВ неспіврозмірні з обсягом фактів виявлення та покарання порушників вказаних прав. За інформацією МВС України у 2005 р. протягом місяця проводилися інтенсивні заходи щодо боротьби з розповсюдженням контрафактної аудіо- та відеопродукції. За цей період порушено лише 105 кримінальних справ, з них 67 відповідно до статті 203-1 “Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва”, складено 642 адміністративних протоколи за порушення авторського права, з них 509 по статті 164-9 “Незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп’ютерних програм, баз даних”, вилучено контрафактної аудіо- відеопродукції у кількості 173 тис. примірників на загальну суму близько 3 млн.грн. Звичайно збитки виробників ліцензійної продукції на декілька порядків перевищують цю суму, що і вказує на недостатню ефективність законодавчої бази та діяльності правоохоронних органів у цій сфері. Для вирішення цієї проблеми звичайно важливо завершити процес прийняття законодавчих актів (включно з внесенням змін та доповнень до уже діючих законів), які привели б

українське законодавство у відповідність вимогами Угоди ТРІПС, що є однією з визначальних умов прийняття України до СОТ.

Одночасно варто дослідити питання щодо доцільності негайного приєднання України до низки міжнародних конвенцій і договорів, включно з Мадридським договором про припинення використання неправдивих чи таких, що вводять в оману даних щодо походження товару 1891 р. (в редакції Стокгольмського акту 1967 р.); Лісабонською угодою про захист назв місця походження та міжнародної реєстрації 1958 р.; Брюссельською конвенцією про розповсюдження програм сигналів, що передаються через супутник 1974 р.; Договір про міжнародну реєстрацію аудіовізуальної продукції (FRT) 1989 р.; Вашингтонського договору про ІВ щодо інтегральних мікросхем 1989 р.; Євразійською патентною конвенцією (ЄПК) 1994 р. Оцінка доцільності приєднання до вказаних договорів потрібна для уникнення правового та економічного колапсу. Оскільки, у короткі терміни не можливо позбутися фактів використання неліцензійних продуктів інтелектуальної праці (для прикладу неліцензійного програмного забезпечення, оскільки понад 95% українських споживачів використовують власне неліцензійні комп'ютерні програми). Тому вказаним договорам повинні, перш за все, передувати заходи щодо адаптації національного законодавства до європейських стандартів та розробка соціально-економічних механізмів поступового усунення неліцензійних та фальсифікованих продуктів ІВ.

Крім того, варто усвідомити, що без вирішення низки соціально-економічних проблем (пов'язаних з реальними доходами населення, з певною фінансовою підтримкою запровадження ліцензійних продуктів інтелектуальної праці з боку держави), опираючись виключно на каральні заходи не можливо сподіватися на ефективне вирішення проблеми охорони ПІВ. Тому необхідно розробити систему стимулів (податкових, кредитних, страхових) комерціалізації запатентованих досягнень науки і техніки. Зокрема, створення загальнонаціональної системи інноваційного розвитку з відповідними регіональними представництвами частково може вирішити

принаймні проблему надання інформації щодо питань функціонування ринку інновацій, патентів та захисту прав ІВ. Такі центри будуть здатні, у тому числі, здійснювати широкомасштабну інформативну кампанію, спрямовану на формування у населення та у підприємницьких колах України правової культури у сфері охорони ПІВ, а також щодо базових прав власників інтелектуального продукту і механізмів його захисту, у т.ч. за кордоном.

Зважаючи на розглянуті нами проблеми у сфері захисту інтелектуальної власності, вважаємо за доцільне виконання регіональними інноваційними центрами таких завдань: реалізація програми легалізації комп'ютерних програм із залученням фахівців регіональних інноваційних центрів (з подальшою технічною та інформаційною підтримкою) — заміна неліцензійного програмного забезпечення на ліцензійне на пільгових умовах у межах „Договору про легалізацію комп'ютерних програм виробництва компанії “Майкрософт” від 19 травня 2005 р. між компанією “Microsoft Ireland Operations Limited” та Міністерством освіти і науки України, якому були делеговані ці повноваження Урядом України; розробка системи стажування спеціалістів у сфері ІВ з метою забезпечення кваліфікованими кадрами у цій сфері регіонів України; здійснення досліджень з метою уніфікації термінології та правових режимів використання об'єктів права інтелектуальної власності у відповідності з міжнародними стандартами; здійснення наукових експертиз у сфері ПІВ та надання юридичних консультацій з питань захисту об'єктів ІВ на місцевому рівні; забезпечення безкоштовного доступу до даних, пов'язаних з питаннями ПІВ на регіональному, національному та міжнародному рівнях (створення веб-сторінки та консультаційних центрів з надання інформації про законодавство та інфраструктуру ринку об'єктів ІВ); запровадження постійно діючих курсів підвищення кваліфікації для держслужбовців у сфері захисту ПІВ; взаємодія з правоохоронними органами з метою інформаційної та методичної підтримки реалізації механізмів захисту ПІВ, розробка порядку

оперативного консультування слідчих органів щодо питань нормативної регламентації методичного та інформаційного забезпечення застосування правових норм; спільно з науковими закладами розробка методики визначення матеріальних збитків у зв'язку з незаконним використанням об'єктів ІВ та проведення консультацій з цього питання для юридичних і фізичних осіб; проведення науково-практичних семінарів щодо питань захисту ППВ за участю широкого кола спеціалістів, а також громадських слухань для інформування зацікавлених осіб щодо питань захисту ППВ; розробка теоретичних засад судової експертизи об'єктів ІВ та конкретних методик експертних досліджень і надання консультацій спеціалістів у сфері права; здійснення досліджень та адаптація до умов національної економіко-правової системи досвіду запровадження судової експертизи об'єктів ІВ у розвинених країнах (особливо це стосується прикордонних регіональних центрів); здійснення науково-методичного та інформаційного забезпечення потреб правоохоронних органів та судів у використанні спеціальних знань при розслідуванні справ, пов'язаних з правопорушеннями у сфері ППВ з врахуванням специфіки кожної галузі суспільно-політичної та економічної системи; спільно з зацікавленими інституціями та організаціями здійснення наукових досліджень у сфері інноваційної діяльності, що пов'язані з запровадженням об'єктів ІВ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сайт Українського інституту промислової власності (www.ukrpatent.org).
2. Сайт Державного департаменту інтелектуальної власності (www.sdip.gov.ua).
3. Яворський М.С. Менеджмент, основні напрямки та результати діяльності державного підприємства в умовах змін (на прикладі Львівського центру науково-технічної і економічної інформації). – Львів: ЛьвЦНТЕІ, 2006. – 32 с.
4. В.Новицький Завдання науково-технічної політики в контексті євроінтеграції // http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Novytsky_ukr.pdf.

Відомості про авторів:

Флейчук М.І., к.е.н., докторант Національного інституту стратегічних досліджень

Мокий О.А., магістр, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень